

ISSN 2077-1827

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

№ 1 (99) 2020

Засновник, редакція –
Державний вищий навчальний заклад
“Донбаський державний педагогічний університет” (ДДПУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації

серія КВ № 21279-11079ПР, видано 26.03.2015 р.
Державною реєстраційною службою України

Затверджено Рішенням Атестаційної колегії
Міністерства освіти і науки України від 30.06.2015 р.
як наукове фахове видання із педагогічних наук

Випуск збірника наукових праць репрезентує результати теоретичних та експериментальних досліджень, присвячених різним аспектам вивчення проблеми педагогічного, психологічного та соціально-педагогічного супроводу розвитку дитинства в освітньому просторі.

Містить результати дисертацій аспірантів, здобувачів, які вивчають проблеми розвитку сучасної освіти та науково-педагогічної думки в теоретичному, історичному та практичному аспекті; представлено дослідження із проблем вищої школи, інтеграції України до європейського та світового освітнього простору.

Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Друкується за рішенням Вченої ради
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”
(протокол № 6 від 23.01.2020 р.)

Адреса редакції:

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
вул. генерала Батюка, 19,
м. Слов'янськ, Донецької області, Україна, 84116.
Тел.: + 380509898962 (в робочі дні та години).
E-mail: kaf.phsdspu@gmail.com.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

State Higher Educational Institution

“Donbas State Pedagogical University”

**HUMANISATION OF
EDUCATIONAL-UPBRINGING PROCESS**

Collection of Scientific Works

Publication frequency: 6 issues annually

Founded in september, 1996

№ 1 (99) 2020

Under the general editorship Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor I.A. KHYZHNIAK

Kharkiv
LLC “NTMT Publishing House”
2020

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.014.53

ЛУПАРЕНКО Світлана

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

E-mail: svetlana.luparenko@gmail.com

ГРЕСЬ Оксана

канд. педагогічних наук, доцент кафедри наукових основ управління і психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

E-mail: oksana.gres@ukr.net

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ Й СУПРОВІД ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УКРАЇНІ (1990-ТІ РР.)

Анотація. У статті досліджується проблема здійснення супроводу та соціальної адаптації дітей-сирит і дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні впродовж 1990-х рр. Розкриваються причини активізації діяльності держави стосовно соціальних проблем дитинства (визнання захисту дитинства пріоритетним напрямом державної політики; погіршення соціально-економічних умов існування сімей; недосконалість системи соціального забезпечення; відірваність дорослої спільноти від дітей, пік соціального сирітства). Визначено нормативно-правову базу, що регулювала здійснення соціального захисту дітей в Україні. Розкрито типи установ для дітей-сирит і дітей, позбавлених батьківського піклування. Схарактеризовано напрями соціальної адаптації та супроводу цих дітей, а саме: боротьба з дитячою бездоглядністю, безпритульністю та дитячими правопорушеннями (створення дитячих будинків сімейного типу, проведення соціального експерименту з утворення прийомних сімей, вилучення дітей з вулиць, надання систематичної допомоги закладам освіти з питань попередження правопорушень і злочинності серед дітей, упровадження нетрадиційних форм і методів виховної роботи, створення центрів дозвілля учнів, забезпечення умов для їхньої творчої самореалізації, розробка програм боротьби з пияцтвом, розповсюдженням наркотичних засобів, індивідуальний підхід у роботі з сім'ями учнів, упровадження правознавства як обов'язкової навчальної дисципліни у школі тощо); упровадження заходів зі зміцнення здоров'я дітей (організація оздоровчої діяльності, проведення систематичних медичних оглядів дітей); надання психологічних послуг з проведення психодіагностики, реабілітації та психологічної корекції дітей.

Ключові слова: соціальна адаптація; супровід; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; соціальних захист; напрями; установи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Дитинство і діти визнаються сучасним соціумом як безумовна цінність. Формування дитини як особистості й соціального суб'єкта гарантується шляхом включення її до правової системи суспільства. Діти відносяться до незахищеної категорії населення, тому в Україні (як і в інших країнах світу) діє розгалужена система захисту дитинства, і права дітей охороняються законодавчо.

Досліджуваний період (1990-ті рр.) відзначився зміцненням статусу дитинства в суспільстві, про що свідчить прийняття документів, спрямованих на охорону та розвиток дитини, поява нових форм і методів освітньої та соціальної роботи з дітьми. З огляду на це актуальним є вивчення досвіду здійснення соціальної адаптації та супроводу дітей протягом визначеного періоду, що дасть змогу виокремити досягнення і чинники, що сприяли успішному здійсненню супроводу дітей, недоліки і труднощі в реалізації ідей дитинства та їх причини, а також можливості використання позитивного досвіду супроводу дитинства в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Слід зазначити, що певні аспекти проблеми соціального супроводу й адаптації дітей стали предметом досліджень сучасних вітчизняних науковців. Так, аналіз стану проблем дитинства протягом досліджуваного етапу представлений у роботах С. Аксьонової, Т. Алексєнко, О. Балакіревої, М. Варбан, О. Ганюкова, Е. Головахи, А. Зінченко, Н. Паніної. Особливості реалізації державної політики у сфері охорони дитинства схарактеризовані у працях С. Кириленко, Є. Коваленко, Л. Кривачук, П. Щербань. Загальні питання здійснення соціального захисту дітей в Україні розкриваються в дослідженнях Л. Артюшкіної, О. Безпалько, Л. Гурковської, Л. Кормич, А. Полянничко, В. Тарасенко. Утім, проблема здійснення супроводу та соціальної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні впродовж 1900-х рр. окремо не розглядалася, що і зумовило вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити причини, установи та напрями соціальної адаптації та супроводу дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні впродовж 1990-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальне забезпечення дітей упродовж досліджуваного періоду спрямовувалася на створення необхідних умов життя і різнобічний розвиток особистості. Його характерними особливостями були: визнання захисту дитинства пріоритетним напрямом державної політики, наукова розробка і впровадження концепцій соціально-педагогічного захисту дитинства на державному, регіональному і місцевому рівнях; надання психологічних послуг з проведення психодіагностики, психологічної корекції та реабілітації дітей. Тому в цей час активізувалась діяльність державних структур, що займалися проблемами дитинства; зросла кількість державних закладів і установ, фондів та організацій, що надавали соціальну, реабілітаційну та психологічну допомогу дітям, які її потребували [7].

Соціальний захист дітей регулювався законами України та постановами Кабінету Міністрів України, спрямованими на поліпшення умов життя дітей і розширення правових гарантій їх захисту, як-то [3]: закон України від 19

листопада 1992 р. «Основи законодавства України про охорону здоров'я», що розкрив правові, організаційні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні; положення «Про оздоровчий табір (містечко, комплекс) для дітей, підлітків та учнівської молоді» від 5 травня 1993 р., що регулювало оздоровлення дітей; закон України від 24 січня 1995 р. «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», що визначив правові основи діяльності спеціальних установ для дітей, а також принципи їх діяльності задля реалізації державної політики у сфері охорони дитинства (законність, гласність, застосування переважно методів виховання і переконання, неприпустимості приниження честі й гідності дітей, жорстокого поводження з ними, збереження таємниці про дітей, які скоїли правопорушення і до яких застосовувалися заходи індивідуальної профілактики). Цей закон також започаткував утворення вертикалі органів виконавчої влади у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх, розкрив правові основи їхньої діяльності. Саме у 1995 р. були створені служби у справах неповнолітніх та кримінальна міліція у справах неповнолітніх [8].

Основними напрямками соціальної адаптації і супроводу дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, стали: боротьба з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та дитячими правопорушеннями; ужиття заходів зі зміцнення здоров'я дітей; надання психологічних послуг з проведення психодіагностики, психологічної корекції та реабілітації дітей.

Слід відзначити, що на досліджуваній етап прийшовся пік соціального сирітства. Причинами дитячої безпритульності та бездоглядності були [6]: соціально-економічні (бідність сімей із дітьми, вимушена трудова міграція, економічна експлуатація дорослими дитячої праці); соціально-психологічні (послаблення відповідальності батьків за утримання й виховання дітей, асоціальна поведінка батьків, жорстокі форми виховання дітей у сім'ях, психологічна криза у стосунках батьків і дітей); організаційні (недосконалість системи соціального забезпечення й соціальної підтримки сімей із дітьми, нездатність державної інтернатної системи забезпечити соціалізацію вихованців із урахуванням їхніх потреб та умов розвитку суспільства). Дійсно, значні зміни, що відбулись у соціально-економічному й політичному житті держави, проведення реформ, що хворобливо відобразилися на житті багатьох сімей, призвели до збільшення кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування (безоглядних і безпритульних дітей, малолітніх безхатченків, дітей-жебраків) [1].

За даними Міністерства освіти і науки України у 1999 р. безоглядних і безпритульних дітей налічувалося 103,4 тисяч осіб, тобто майже вдвічі більше, ніж на початку десятиліття [7]. Ускладнювала ситуацію прогресуюча тенденція порушення структури сім'ї, погіршення виховної роботи з дітьми та батьками [7]. За наявними на той час даними, найбільшій в Україні були сім'ї з дітьми. Якщо серед бездітних сімей бідними були 34%, то серед сімей з однією дитиною – 37%, з двома дітьми – 44% [2].

Державними установами, де виховувалися діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, були: будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати [4; 8]. Окрім того, протягом визначеного етапу діяли такі установи соціально-правового захисту для дітей, як-то [5]:

– приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів внутрішніх справ, призначені для тимчасового утримання дітей віком від 11 років. У них утримувалися діти, стосовно яких було достатньо підстав

вважати, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, або які підлягали направленню за рішенням суду до спеціальних навчально-виховних закладів, самовільно їх залишили, перебували у розшуку, залишили держави постійного проживання і підлягали поверненню до держави свого постійного проживання;

– загальноосвітні школи (для дітей віком від 11 до 14 років) та професійні училища соціальної реабілітації (для дітей віком від 14 років) – спеціальні навчально-виховні заклади для дітей, які потребували особливих умов виховання, вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Основними завданнями цих закладів були: створення належних умов для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їхнього загальноосвітнього і культурного рівня, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту;

– центри медико-соціальної реабілітації, метою яких було створення умов і забезпечення лікування дітей (віком від 11 років) від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та їх психосоціальної реабілітації й корекція;

– спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України – установи, у яких відбували покарання неповнолітні віком від 14 років, засуджені до позбавлення волі;

- притулки служб у справах дітей, де тимчасово (не більше 90 днів) розміщувалися діти віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах. Завданнями притулків були: соціальний захист дітей; створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливостей навчатися, працювати та змістовно проводити дозвілля;

– центри соціально-психологічної реабілітації дітей (для тривалого або денного перебування), де знаходилися діти віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах. Завданнями центрів було надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги;

– соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) – заклади соціального захисту для проживання дітей-сиріт, дітей: позбавлених батьківського піклування, які опинились у складних життєвих обставинах, розлучених із сім'єю, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років. Ці заклади мали на меті надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової допомоги і подальше їх улаштування.

Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 р. «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» визначила альтернативну форму сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Метою створення дитячого будинку сімейного типу було подальше поширення державної допомоги дітям, забезпечення якнайповнішого поєднання громадських, колективних і родинних форм виховання.

Характерною особливістю досліджуваного етапу був початок проведення соціального експерименту з утворення прийомних сімей (із 1998 р. – у Запорізькій області, із 1999 р. – також у Львівській та Харківській областях, м. Києві та АР Крим), метою якого було визначення регіональних особливостей функціонування прийомних сімей та вироблення механізмів соціального

супроводу та контролю за вихованням дітей у прийомній сім'ї. Це здійснювалося згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 1998 р. «Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей в Запорізькій області та затвердження Положення про прийомну сім'ю» та постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. «Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей у деяких регіонах України» і сприяло формуванню в подальшому інституту прийомної сім'ї як сімейної форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [8].

Загалом, в Україні функціонувало 83 державні притулки для неповнолітніх. Щорічно кількість дітей у притулках збільшувалася, і в 1999 р. становила 25 тисяч осіб [7]. Для дітей із соціально неспроможних сімей функціонувало 293 загальноосвітні школи-інтернати [10]. Окрім того, в Україні діяв 91 дитячий будинок сімейного типу [7].

Серед інших важливих соціальних проблем була також боротьба з дитячими правопорушеннями. Згідно зі статистичними даними [4; 8; 9], кількість дітей, засуджених за скоєння злочинів, протягом досліджуваного етапу збільшувалася: 1990 р. – 12659 осіб, 1995 р. – 16745 осіб, 2000 р. – 20016 осіб. З огляду на це був прийнятий План заходів Міністерства освіти України по запобіганню злочинам та правопорушенням неповнолітніх від 26 серпня 1993 р. [3], який розкривав конкретні дії різних державних органів, що були спрямовані на боротьбу з дитячими правопорушеннями, а саме:

- вивчення стану справ і тенденцій у дитячому, підлітковому та молодіжному середовищі, надання систематичної допомоги освітнім установам з питань попередження правопорушень і злочинності серед дітей, забезпечення наступності між усіма ланками освіти;

- ужиття заходів щодо покращення діяльності навчально-виховних закладів різних типів, упровадження нетрадиційних форм і методів виховної роботи, створення центрів дозвілля учнів, забезпечення умов для їхнього розвитку та творчої самореалізації, змістовного відпочинку;

- упровадження правознавства як обов'язкової навчальної дисципліни до плану загальноосвітніх шкіл, організація уроків вивчення норм правознавства по телебаченню, розробка програми правового навчання і виховання дітей; упровадження в загальноосвітніх школах вивчення учнями правил дорожнього руху;

- надання соціально-педагогічної допомоги неповнолітнім, залучення дітей до роботи в гуртках і клубах за інтересами;

- розробка програм боротьби з пияцтвом, розповсюдженням наркотичних засобів, профілактики правопорушень;

- індивідуальний підхід у роботі з сім'ями учнів, виявлення важких дітей, пропаганда педагогічних знань серед батьків;

- проведення соціологічних досліджень: впливу соціального стану сім'ї на запобігання асоціальному розвитку дітей, залежності зростання злочинності та правопорушень від рівня зайнятості дітей;

- проведення аналізу стану художньо-естетичної інформації програм радіо та телебачення України, її впливу на формування ціннісних моральних орієнтацій і художніх смаків.

Покращенню ситуації в боротьбі з безоглядністю дітей сприяла також реалізація Указу Президента України від 18 березня 1998 р. «Про затвердження

комплексних заходів щодо профілактики безоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві», щорічних загальнодержавних комплексних профілактичних заходів «Канікули», «Діти вулиці», «Літо», «Правопорядок», спрямованих на виявлення та влаштування неповнолітніх, які бродяжать, жебракують, перебувають у конфлікті із законом [7]. Основна увага приділялася вилученню дітей із вулиці та запобіганню виходу дитини на вулицю.

Окрім того, ускладнення соціально-економічних умов життя зумовило необхідність організації спеціальної діяльності з надання психологічних послуг з проведення психодіагностики, психологічної корекції та реабілітації дітей.

Тому впродовж визначеного етапу соціально-педагогічний захист сім'ї та дитини став необхідною умовою вдосконалення суспільства. Почали створюватися служби соціальної допомоги населенню з розгалуженою інфраструктурою їх кадрового забезпечення; у 1993 р. був створений Всеукраїнський комітет захисту дітей.

Відірваність дорослої спільноти від дітей стала однією з проблем, що погіршувала становище дитини, тому в багатьох закладах освіти вводилася посада психолога, почала проводитися робота з надання допомоги сім'ям.

До того ж, упроваджувалися заходи зі зміцнення здоров'я дітей, що передбачали організацію оздоровчої діяльності, проведення систематичних медичних оглядів дітей тощо. Так, у навчально-виховний процес дитячих закладів активно почали впроваджуватися здоров'язберігаючі елементи (ритмічна гімнастика на уроках, рухливі ігри під час перерв тощо); лікарі і педагоги розповідали дітям про необхідність дотримання та особливості ведення здорового способу життя; на державному рівні організовувалось оздоровлення дітей таких категорій: діти, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти-інваліди, діти з малозабезпечених, багатодітних або неповних сімей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, досліджуваний етап відзначився загостренням суперечок щодо феномену дитинства. З одного боку, суспільством усвідомлювалася й визначалася необхідність глибокого дослідження й різнобічного розвитку дитини, приймалися державні документи, спрямовані на соціальний захист, освіту і культурний розвиток дітей, які реалізовувалися завдяки спільній діяльності різних органів влади і громадських товариств. Проте з іншого боку, дитинство все більше зазнавало негативного впливу тогочасних тенденцій розвитку світу, унаслідок чого спостерігалися віддаленість у стосунках між дорослими й дітьми, загострення соціальних проблем дитинства. Це, у свою чергу, викликало необхідність використання нових форм соціального захисту дитинства і посилення роботи, спрямованої на боротьбу з дитячою безпритульністю й безоглядністю, зміцнення здоров'я дітей, їх психодіагностику й реабілітацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артющкіна Л., Полянничко А. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми: СумДПУ, 2002. 268 с.
2. Головаха Е., Паніна Н. Тенденції розвитку українського суспільства (1994-1997 рр.). Соціологічні показники (таблиці, ілюстрації, коментар). Київ: НАН України, Інститут соціології, 1998. 131 с.

3. Довідник класного керівника: збірник документів / упоряд. П. Щербань, Є. Коваленко, С. Кириленко. Київ: ІЗМН, 1996. 240 с.
4. Забезпечення рівних можливостей та прав дітей в умовах зростання ризиків бідності населення: Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2009 р. / А. Зінченко та ін. Київ: Бланк-Прес, 2010. 152 с.
5. Закон України від 24 січня 1995 р. №20/95-ВР «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 17.01.2020).
6. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям : методичний посібник / О. Безпалько та ін.; за ред. І. Зверевої, Ж. Петрочко. Київ: Видавничий дім «КАЛИТА», 2010. 376 с.
7. Кормич Л. Захист дитинства і права дитини – головний пріоритет держави і суспільства. *Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи*. Одеса: Юридична література, 2001. С. 10-12.
8. Кривачук Л. Формування та реалізація державної політики у сфері охорони дитинства в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з державного управління: 25.00.02 / Донецький державний університет управління. Донецьк, 2014. 40 с.
9. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1999 р.): Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України / О. Балакірева та ін. Київ: Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму в Україні, Український інститут соціальних досліджень, 2000. 159 с.
10. Тарасенко В. До питання про правове забезпечення соціального захисту дітей в Україні. *Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи*. Одеса : Юридична література, 2001. С. 29-31.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2019.

ЛУПАРЕНКО Светлана

доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры общей педагогики и педагогики высшей школы, Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды
ул. Алчевских, 29, м. Харьков, Украина, 61002
E-mail: svetlana.luparenko@gmail.com

ГРЕСЬ Оксана

канд. педагогических наук, доцент кафедры научных основ управления и психологии, Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды
ул. Алчевских, 29, м. Харьков, Украина, 61002
E-mail: oksana.gres@ukr.net

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ И СОПРОВОЖДЕНИЕ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ЛИШЕННЫХ РОДИТЕЛЬСКОЙ ОПЕКИ, В УКРАИНЕ (1990-е гг.)

Резюме. В статье исследуется проблема осуществления сопровождения и социальной адаптации детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, в Украине в 1990-е гг. Раскрываются причины активизации деятельности государства относительно социальных проблем детства (признание защиты детства приоритетным направлением государственной политики; ухудшение социально-экономических условий существования семей; несовершенство системы социального обеспечения; оторванность взрослого сообщества от детей, пик социального сиротства). Определена нормативно-правовая база, которая

регулювала осуществление социальной защиты детей в Украине. Раскрыты типы учреждений для детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Охарактеризованы направления социальной адаптации и сопровождения этих детей, в частности: борьба с детской беспризорностью и детскими правонарушениями (создание детских домов семейного типа, проведение социального эксперимента по созданию приемных семей, изъятие детей с улиц, предоставление образовательным учреждениям систематической помощи в вопросах предупреждения правонарушений и преступности среди детей, использование нетрадиционных форм и методов воспитательной работы, создание центров досуга учащихся, обеспечение условий для их творческой самореализации, разработка программ борьбы с пьянством, распространением наркотических веществ, индивидуальный подход в работе с семьями учащихся, введение правоведения как обязательной учебной дисциплины в школе и др.); проведение мероприятий по укреплению здоровья детей (организация оздоровительной деятельности, проведение систематических медосмотров детей); оказание психологических услуг по проведению психодиагностики, реабилитации и психологической коррекции детей.

Ключевые слова: социальная адаптация; сопровождение; дети-сироты; дети, лишенные родительской опеки; социальная защита; направления; учреждения.

LUPARENKO Svitlana

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Alchevskiyh Street 29, Kharkiv, Ukraine, 61002

E-mail: svetlana.luparenko@gmail.com

GRES Oksana

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph. D.), Associate Professor of Department of Scientific Basis of Management and Psychology, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Alchevskiyh Street 29, Kharkiv, Ukraine, 61002

E-mail: oksana.gres@ukr.net

SOCIAL ADAPTATION AND SUPPORT OF CHILDREN-ORPHANS AND CHILDREN, WHO WERE DEPRIVED OF PARENTAL CARE, IN UKRAINE IN 1990s

Summary. The reasons for activation of state work concerning children's social problems have been revealed in the article. The reasons for the activation of state work concerning social problems of childhood have been revealed. The types of institutions for children-orphans and children, who were deprived of parental care, have been revealed. The directions of social adaptation and support of these children have been characterized.

Keywords: social adaptation; support; children-orphans; children who were deprived of parental care; social protection; directions; institutions.

Abstract. Introduction. The article is dedicated to the problem of implementation of support and social adaptation of children-orphans and children, who were deprived of parental care, in Ukraine in 1990s. The study of the experience in children's support and social adaptation may help to distinguish the achievements and difficulties in realization of the ideas of childhood and possibilities of using the positive experience in modern conditions.

Analysis of publications. The analysis of the state of children's problems during the studied period has been presented in the works of S. Aksionova, T. Alekseenko, O. Balakireva, M. Varban, O. Ganiukov, E. Golovaha, A. Zinchenko, P. Panina. The specific features of implementation of the state policy in the sphere of childhood protection have been described in the works of S. Kyrylenko, Ye. Kovalenko, L. Kryvachuk, P. Shcherban. General issues of implementation of children's social protection in Ukraine have been revealed in the researches of L. Artiushkina, O. Bezpalko, L. Gurkovska, L. Kormych, A. Polianychko, V. Tarasenko.

Purpose. The purpose of the article is to reveal the reasons, institutions and directions of social adaptation and support of children-orphan and children, who were deprived of parental care, in Ukraine in 1990s.

Results. The reasons for activation of state work concerning children's social problems have been revealed in the article. They are: recognition of child protection as a priority of the state policy, worsening social-economic living conditions of families, imperfect social security system, isolation of adult community from children, peak of social orphanage. The regulatory framework, that regulated the implementation of social protection for children in Ukraine, has been determined. The types of institutions for children-orphan and children, who were deprived of parental care, have been revealed. The directions of social adaptation and support of these children have been characterized. They included activities against children's homelessness, neglect and offenses, taking steps to strengthen children's health; providing psychological services for psychodiagnostics, rehabilitation and psychological correction of children.

Conclusion. In the investigated period, there was an aggravation of contradictions concerning childhood. On the one hand, people recognized the need for deep study and diverse development of children; the state documents about child care, education and culture were accepted; children's support was implemented due to joint activities of various authorities and public societies. On the other hand, children were under the bad influence of negative world development trends. This caused the need to use new forms of childhood social protection and intensifying the work aimed at maintenance of children's health, their psychodiagnostics and rehabilitation and the fight against homelessness.

REFERENCES

1. Artiushkina, L., Polianychko, A. (2002). Syritstvo v Ukraini yak sotsialno-pedahohichna problema (sotsialno-pravovyi aspekt) [Orphanhood in Ukraine as a social-pedagogical problem]. Sumy : SumDPU (in Ukrainian).
2. Golovaha, E., Panina, N. (1998). Tendentsii rozvytku ukrainskoho suspilstva (1994-1997). Sotsiologichni pokaznyky (tablytsi, iliustratsii, komentar) [Trends in the development of Ukrainian society (1994-1997). Sociological indicators (tables, figures, comments)]. Kyiv : NAS of Ukraine, Institute of Sociology (in Ukrainian).
3. Shcherban, P., Kovalenko, Ye., Kyrylenko, S. (1996). Dovidnyk klasnphp kerivnyka: zbirnyk dokumentiv [Class teacher's guide: collection of documents]. Kyiv IZMN (in Ukrainian).
4. Zinchenko, A., Alekseenko, T., Aksionova, S. et al. (2010). Zabezpechennia rivnyh mozhlyvostei ta prav ditei v umovah zrostannia ryzykiv bidnosti naseleennia: Derzhavna dopovid pro stanovyshe ditei v Ukraini za

- pidsumkamy 2009 r. [Ensuring equal opportunities and rights for children in the conditions of the growth of poverty risks: State report on the situation of children in Ukraine according to the results of 2009]. Kyiv : Blank-Press (in Ukrainian).
5. Zakon Ukrainy vid 24 sichnia 1995 r. №20/95-VR "Pro organy i sluzhby u spravah ditei ta spetsialni ustanovy dlia ditei" [Law of Ukraine №20/95-VR, dated January 24, 1995 "On bodies and services on affairs of minors and special establishments for minors"]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (in Ukrainian).
  6. Zvereva, I., Petrochko, Zh. et al. (Eds.) (2010). Kompleksna dopomoha bezdohliadnym ta bezprytulnym ditiam [Comprehensive assistance to neglected and homeless children]. Kyiv : KALYTA (in Ukrainian).
  7. Kormych, L. (2001). Zahyst dytynstva i prava dytyny – holovnyi priorytet derzhavy i suspilstva [Childhood protection and rights of a child are the main priority of the state and society]. *Childhood protection. Children's right: theory, experience, perspectives*. Odesa : Legal literature (in Ukrainian).
  8. Kryvachuk, L. (2014). formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi polityky u sferi ohorony dytynstva v Ukraini [Formation and realization of the state policy in the sphere of childhood protection in Ukraine] : Extended Abstract of candidate's thesis: 25.00.02. Donetsk (in Ukrainian).
  9. Balakireva, O., Varban, M., Ganiukov, O. et al. (2000). Pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 1999 r.): Shchorichna dopovod Prezydentovi Ukrainy, Verhovniy Radi Ukrainy, Kabinetu Ministriv Ukrainy [About the situation of the youth in Ukraine (according to the results of 1999): Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Kyiv : State Committee for Youth Policy, Sport and Tourism in Ukraine, Ukrainian Institute of Social Research (in Ukrainian).
  10. Tarasenko, V. (2001). Do pytannia pro pravove zabezpechennia sotsialnoho zahystu ditei v Ukraini [To the question of legal support of children's social protection in Ukraine]. *Childhood protection. Children's right: theory, experience, perspectives*. Odesa : Legal literature (in Ukrainian).

(англійською переклала Т. Єрмакова – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та іноземної філології Харківської державної академії дизайну і мистецтв)